

פרשת ויצא

סולם בית אל ותפילת שחרית

ביציאתנו לחרון מגיע יעקב לבית אל. הגעתו מתוארת בלשון ייחודית, ממנה למדו חז"ל שיעקב תיקן את תפילת ערבית:

"וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיִּלֶן שָׁם כִּי בָּא הַשֹּׁמֵשׁ... וַיְהִלֵּם וַהֲנִיָּה סֶלֶם מִצֵּב אֲרֻצָּה וְרֵאשׁוּ מְגִיעַ הַשְּׁמִימָה וַהֲנִיָּה מְלֶאכֶי אֱ-לֹהִים עֲלֵים וַיִּרְדִּים בּוֹ: וַהֲנִיָּה ה' נִצָּב עָלָיו..." (בראשית כ"ח, יא-ג)

נראה להלן שהחלום אותו ראה יעקב מקביל במהותו למבנה התפילה, הניכר בעיקר בתפילת שחרית.¹ הרעיון העומד בבסיסו של חלום בית אל – ההתקרבות ההדרגתית של האדם אל בורא העולם, מבטא דפוס חווייתי בסיסי שחוזר על עצמו במבנה התפילה.

נתבונן בחלום יעקב:

בברוחו מפני עשו אחיו, יעקב מפחד מעשו ומהעתיד הלא נודע בנכר. בהקשר זה הסולם בחלומו בבית אל מסמל מסרים ושלבים שונים של קרבתו לה'. הסולם מקשר בין המציאות הארצית ("סֶלֶם מִצֵּב אֲרֻצָּה") ובין השגחת ה' ("וַהֲנִיָּה ה' נִצָּב עָלָיו"); לאחר החלום, יעקב מקים "מצבה" אשר מסמלת את החיבור בין שמים לארץ ואת הבטחת ה' לשמור על יעקב בעתיד.

בתוך החלום מתוארים שלושה שלבים של הקשר בין הארץ לשמים, שכל אחד פותח במילה "והנה": "וַהֲנִיָּה סֶלֶם מִצֵּב אֲרֻצָּה וְרֵאשׁוּ מְגִיעַ הַשְּׁמִימָה", "וַהֲנִיָּה מְלֶאכֶי אֱ-לֹהִים עֲלֵים וַיִּרְדִּים בּוֹ", "וַהֲנִיָּה ה' נִצָּב עָלָיו".

בתפילת שחרית ניתן לזהות ארבעה חלקים עיקריים, המקבילים לשלבים בחלום:

א. עד "ברוך שאמר", מתוארים הצרכים היומיומיים של האדם וחובותיו האישיות: ברכות השחר, תלמוד תורה, קידוש ה', פרשיות הקרבנות וכו'. חלק זה של התפילה נדרש כדי שהאדם יבין שהוא זקוק לתפילה. ניתן לתאר שלב זה כ"מִצֵּב אֲרֻצָּה".

1. מבוסס על פירושו של הרב אליהו מונק, עולם התפילות (ירושלים תשנ"ד), חלק א, עמ' טז-כא, אשר מתבסס על מאמרו של Meier Munk, "Das tägliche Gebet" in A.E. Kaplan, M. Landau (Hrsg.), *Vom Sinn des Judentums - ein Sammelbuch zu Ehren Nathan Birnbaums*, Frankfurt a.M. 1924, Hermon-Verlag, Seite 144-158.

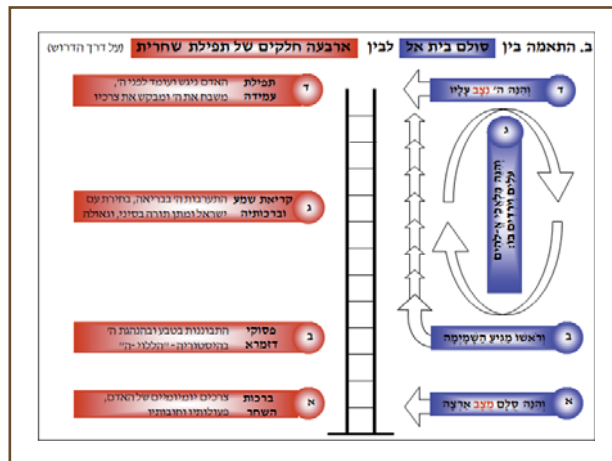
ב. בפסוקי דזמרא מהללים את ה' כבורא העולם ומנהיגו, ובכלל זה מזכירים את יציאת מצרים וקריעת ים סוף. מתוך אמירתם מבין האדם שיש לו למי לפנות. הילול זה נאמר מתוך מבט על השמים מהארץ, בבחינת "וראשו מגיע השמימה".

ג. בברכות קריאת שמע ישנו תיאור של הבריאה, בחירת עם ישראל וגאולת ישראל העתידה. קריאת שמע מסכמת את עיקרי הדת של עם ישראל, ובעקבות כך האדם המתפלל מקבל עליו עול מלכות שמים ועול מצוות. עניינים אלו מהווים את הקשר המעשי שבין הארץ לשמים, כפי שבחלום "מְלֶאכֶי אֱ-לֹהִים עֲלֵים וְיָדַים בּוֹ".

שלושת החלקים הללו הם מעין פרוזודור לחלק האחרון, כפי שהעולם הזה הוא פרוזודור לעולם הבא.

ד. בתפילת העמידה ניגש האדם לעמוד לפני הבורא. בתפילתו הוא משבח את ה', מבקש ממנו את צרכיו, ומודה לו על חלקו. בשלב זה של התפילה, אין כל חציצה בין האדם לא-ל, וניתן לתארה כאילו "ה' נִצָּב עָלָיו". התפילה אף פותחת בלשון בה פותח ה' את דבריו בחלום יעקב: "אֶ-לֹהֵינוּ וְאֶ-לֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱ-לֹהֵי אַבְרָהָם וְאֶ-לֹהֵי יִצְחָק וְאֶ-לֹהֵי יַעֲקֹב..." (פתיחת ברכת אבות) - "אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵי אַבְרָהָם אֲבִיךָ וְאֶ-לֹהֵי יִצְחָק" (בראשית כ"ח, יג).

גם במנחה וערבית חוזר מבנה זה על עצמו, אך ביתר קיצור: בשתי התפילות לא נמצא את החלק הראשון. חלק זה נדרש רק בתפילת שחרית, כיוון שהיא הבאה לאחר שנת הלילה. במנחה וערבית אין הוא נדרש, שהרי האדם מגיע אליהן מתוך מעשי היומיום. תפילת מנחה פותחת במזמור מתוך פסוקי דזמרא, ותפילת ערבית פותחת בקריאת שמע וברכותיה. אולי בגלל שתפילות אלו סמוכות בדרך כלל זו לזו, לא רצו חכמים להטריח את האדם לחזור על כל החלקים פעמיים, וכל חלק נוסף רק לאחת מהתפילות. המפגש הישיר עם ה', תפילת העמידה, הוא החלק העיקרי בתפילה, ועליו לא ניתן לוותר.

עניין אחר הקשור לתפילה נמצא גם הוא בפרשת החלום. חז"ל עמדו על כך שהפסוקים נראים סותרים זה את זה. לפני שהלך יעקב לישון כתוב: "וַיִּקַּח מֵאֲבְנֵי הַמָּקוֹם וַיִּשָּׂם מְרֻאָשָׁתוֹ" (פסוק יא), ואילו לאחר שהתעורר: "וַיִּקַּח אֶת הָאֲבָן אֲשֶׁר שָׂם מְרֻאָשָׁתוֹ" (פסוק יח). והשיבו: "התחילו מריבות זו עם זו, זאת אומרת 'עלי ניח צדיק את ראשו', וזאת אומרת 'עלי ניח', מיד עשאו הקב"ה אבן אהת וזהו שנאמר 'ויקה את האבן אשר שם מראשתיו'" (רש"י לפסוק יב).

מו"ר הרב יהודה עמיטל זצ"ל הסביר את מהות התפילה על פי מדרש זה: יעקב אבינו ברח מפני עשו. לפני החלום היה יעקב שרוי בפחד מפני עשו ומפני הלא נודע. פחד זה מסומל על ידי הפיצול - המחשבה שאינה מסודרת. בזכות החלום מצליח יעקב לסדר את מחשבותיו, ולהתבונן במציאות כולה במבט כללי יותר, שאינו מתמקד בצרותיו הפרטיות בהווה.² הסתכלות זו מתבטאת באחדות האבנים: אבנים שהיו מריבות זו עם זו נעשו לאבן אחת, אשר משמשת עכשיו כמצבה לעבודת ה'! - זו מהות התפילה!

2. ראו ביטוי ספרותי יפה לרעיון זה בשיר "מגבוה" מאת ג'ודי גולד.